

YAKOVALI HASAN PAŞA VE PEÇUY'DAKİ KÜLLİYESİ

YAKOVALI HASAN PASHA AND ISLAMIC COMPLEX IN PECS

Nazan ŞAHİN*

Öz

Peçuy, Macaristan'ın tarihî geçmişi olan önemli şehirlerinden biridir. Şehir zaman içinde değişik isimler almış, Osmanlı dönemindeki adı ise Peçuy'dur. 1543'den 1686'ya kadar Osmanlı idaresinde kalan Peçuy, ekonomi ve kültür şehri olmuştur. Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahiptir. Osmanlı kültürünün, gelenek ve göreneklerinin yaşandığı şehirde inşa edilen yapılar, Osmanlı tarihi açısından da önemlidir. Bu yapılardan biri de; Yakovalı Hasan Paşa tarafından şehrin Seged kapısı dışında yaptırılan külliye'dir. Külliye câmi, medrese ve melevîhânededen oluşmaktadır. 16. yüzyıl ortalarında inşa edilen, Yakovalı Hasan Paşa Câmîinin minaresi günümüze kadar gelmiştir. 1665'de câmîinin yanında inşa edilen Melevîhâne çeşitli sebeplerden dolayı yıkılmıştır. Memi Paşa Seged kapısının iç tarafında bir külliye yaptırmış, Hasan Paşa da Seged kapısının dışında bir külliye inşa ettirmiştir. Yakovalı Hasan Paşa hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bu çalışmada Yakovalı Hasan Paşa hakkında bilgi verilerek, Yakovalı Hasan Paşa Câmîi ve Peçuy Melevîhânesi incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Peçuy, Yakovalı Hasan Paşa, Yakovalı Hasan Paşa Câmîi, Peçuy Melevîhânesi.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya/Türkiye, naazansahin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9118-2345>.

•
Abstract

Pecs is one of the important cities of Hungary with its historical background. The city has taken different names in time, its name in the Ottoman period was Peçuy. From 1543 to 1686, Pecs remained under Ottoman rule and became a city of economy and culture. It has rich underground and surface resources. The structures built in the city where the traditions and customs of the Ottoman culture took place are also important in terms of Ottoman history. One of these structures is the Islamic social complex built by the Yakovalı Hasan Pasha outside the Seged gate of the city. The complex consists of a mosque, a madrasah and a mevlevi lodge. The minaret of the Yakovalı Hasan Pasha Mosque, which was built in the middle of the 16th century, has survived until today. The Mevlevî lodge, which was built next to the mosque in 1665, was destroyed for various reasons. Memi Pasha had a complex built inside the Seged gate. Hasan Pasha also built a complex outside the Seged gate. There is little information about Yakovalı Hasan Pasha. In this study, information is given about Yakovalı Hasan Pasha and Yakovalı Hasan Pasha Mosque and Pecs Mevlevî lodge will be studied.

•
Keywords

Pecs, Yakovalı Hasan Pasha, Yakovalı Hassan pasha Mosque, Pecs Mevlevi lodge.

GİRİŞ

Peçuy, Macaristan'da Tuna nehrinin ötesinde kalan büyük bir şehirdir. Güneyde zengin kaynakları ve sahip olduğu geniş kültür potansiyeli ile önemli bir merkezdir. Meçek (Mecsek) dağlarının güneye bakan eteğinde, doğu-batı yönünde kurulmuştur. Şehir yüzyıllar boyunca gelişme göstermiş, sadece zanaatkarların yer aldığı ve tüccarların uğradığı bir kent değildir. Yine ilk üniversitelerin bulunduğu bir eğitim şehridir.¹ Macaristan'ın bilinen ilk üniversitesi 1367 yılında Peçuy'da kurulmuştur. O dönemde Avrupa'da açılan beşinci üniversitedir.² Peçuy Macaristan sınırlarını aşarak bilim ve kültür merkezi olmuştur.³

Şehir zaman içinde farklı isimler almıştır. Bunlardan bazıları, *Sopianae*, *Fünfkirchen*, *Quinque-Basilicae*, *Quinque-Ecclesiae*, *Fünf-Kirchen*, *Peuce* ve Macarcası Pécs'dir (Uzunçarşılı 1983: 494). *Fünfkirchen*, Aziz István'dan önce Almanların koyduğu isimdir, daha sonra Latince *Quinque-Ecclesiae*'ye çevrilmiştir. *Quinque-Ecclesiae* adı beş kiliseden gelmektedir. *Quinque-Ecclesiae* ismi 896 tarihinden önceki zamana rastlar. Şehrin Slavca adı Pét crkva, Pet'i kostole'dir. Slavca kaynaklı bu sözcükler Almanca ve Latince kelimelere dönüşmüştür. Slav dilinde kilise kelimesini ifade eden crkva, kostole sözcüklerinin terk edilmesiyle pêt ve öt' sayı sıfatı olan bu kelimelerin Pécs kelimesini oluşturduğu ifade edilir. Pécs adının kaynağının sadece Slavcadan gelmediği, İllirlerden ve Yunanlılardan geldiğini ileri sürenler de vardır.⁴ Aziz László'ya ait 17 Nisan 1093 tarihli bir belgede ve III. Béla zamanında 1190 tarihli yine bir belgede Peuche adı görülmüştür. Eskiden Peuche olan şehrin adı sonradan Pécs olmuştur. Osmanlı dönemindeki adı ise Peçuy'dur.⁵

Peçuy, İsa'nın doğumunun 882. senesinde Büyük Sandor'un ölümünden önce inşâ edilmiştir. Macaristan Kralı Lajos'un mülkü olsa da, Mohaç muharebesinden sonra şehir Kral Ferdinand'ın eline geçmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman İstolni Belgrad'a (Székesfehérvár/Belgrad-ı Üngürüs) gider. Oradan yönünü Valpó

¹ Andras Kovacs, *A Pécsi Szölmüvesség Történeti Néprajza*, József Attila Tudományi Kar Néprajzi Intézet Doktori Disszertáció, Pécs 1964-65, s. 20.

² Papp Sandor, "Peçuy", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul 2007, s. 215.

³ Hinnerk Dreppenstedt, *Donaukreuzfahrt Von Passau bis zum Scworzen Meer*, Trescher Verlag, Berlin 2011, s. 241.

⁴ Antal Klemm, *Pécs És A Mecsek Neve*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könykiadó, Pécs 1935, s. 2-11.

⁵ Klemm, a.g.e., s. 12-16; János Scitovszky, *Baranya*, Nyomatott a' Lyceum' kövnyomó Intezetében, Pécs 1845, s. 231.

kalesine çevirir, kuşatmanın 18. günü kale alınır. Ardından Şikloş (Siklos) ve Peçuy kaleleri iç çatışmalar neticesinde güçsüz düşer ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın saladırlarına karşı direnemez. 20 Haziran 1543'de şehir, Türk birlikleri tarafından fethedilir.⁶

Şehir 17. yüzyıla gelindiğinde âdetâ bir doğu kasabasına benzemektedir. İnce taş işçiliği olan ve antik döneme uygun olarak inşâ edilen evler çeşitli yüksekliktedir. Evlerin büyük çoğunda hiçbir şehirde görülmemiş pembe renkli çiniler kullanılmıştır. Çevrelerinde bağlar, bahçeler, fiskiyeler ve havuzlar yer alır. Şehrin tüm sokaklarından bir ucundan diğer ucu görülebilmektedir. Geniş yaya yolları cadde ve sokaklar son derece temizdir. Ana cadde üzerinde şehrin soylularına ait 40 civarında saray yer almaktadır.⁷

Resim 1. 1686' da Peçuy (Fehér, 1959).

17. yüzyılda Peçuy'da "17 namazgâh (câmi ve mescit), 5 medrese, 11 mektep, 6 tekke, 3 hamam, 47 çeşme, 3 han, 400 kişi'nin ticaret yaptığı çarşı ve pazar, 2 mezar anıtı ve sayısı bir hayli fazla eğlence yeri" bulunmaktadır.⁸ Evliyâ Çelebi ise 17 câmi olduğundan bahsederken Esterhâzy Pâl'e göre; şehirde çoğunun kubbesi bakır, bazıları kurşun kaplı 16 câmi vardır. Diğer bir kaynakta ise, 1664 yılında 9 câminin

⁶Evlia Cselebi, *Evlia Cselebi Török Világutazó Magyarországi Utazásai*, çev. Imre Karácson, Gondolat, Budapest 1985, s. 226-227; Győző Gerő, *Pécs Török Műemlékei*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1960, s. 44.

⁷ Andras Gyula, *A Thousand Year of Travel in Old Hungary*, Panorama, Budapest 1975, s. 141-142.

⁸ Zolt Páva, *Az Oszmán Kori Pécs*, Szülöföld Könyvkiadó, Pécs 2014, s. 28.

olduğu belirtilir.⁹ 1543'den 1686 yılına kadar Osmanlı hakîmiyetinde kalan Peçuy, birçok bakımdan Türk dönemi için önemli bir geçmişe sahiptir.¹⁰

Biz bu çalışmada daha ziyade macarca kaynaklar ışığında Peçuy şehrinde Yakovalı Hasan Paşa'nın inşâ ettirdiği câmi, medrese ve mevlevîhâne (külliye) üzerinde durmaya çalışacağız.

Yakovalı Hasan Paşa

Hacı ve Gâzî lakablarıyla anılan Yakovalı Hasan Paşa, Yakova doğumlu olduğundan buraya içten bağlıdır. Hasan Paşa, Tunanın ötesinde bulunan Baranya bölgesindedir. Yakova adıyla iki şehir bulunmaktadır. Birinci şehir Kosova'nın batı sınırında bulunan Djakovicadır. Diğeri Drava'nın ötesindeki Baranyadır. Macarca Diakovár olan şehrin bugünkü adı Djakovo'dur.¹¹

Hasan Paşa'nın büyükbabası ve babaannesi olan Sokulluların Peçuy ile bağlantıları vardır. Hasan Paşa güçlü bağlarla Peçuy'a bağlıydı. Kendini Peçuy'a âid görüyordu. Gâzî sıfatı ise Yakovalı Hasan Paşa'nın sınır boyunda görev yaptığına işaret etmektedir. Yakovalı Hasan Paşa'nın babası İbrahim Paşa'dır (Sarhoş).¹² Sarhoş İbrahim Paşa'nın annesi *Lala Mehmed Paşa'nın kızkardeşidir*. İbrahim Paşa *Kanije, Silistre* ve *Bosna* valiliği yapmıştır. 1633/34'de ikinci kez *Bosna Beylerbeyliği* görevine getirilmiş, 1635/36'da azledilmiş, kısa bir süre sonra ise vefat etmiştir.¹³

Aile mektuplarında da Yakovalı Hacı Hasan'ın babası İbrahim Paşa olarak geçmektedir. Sarhoş İbrahim Paşa olarak adlandırılan şahısla aynı kişi olabilir. Bu bilgi 1661 tarihli Padişah fermanında da vurgulanır. Bu ferman Sarhoş oğlu Hasan Paşa'ya hitâben yazılmıştır, yani Hasan Paşa muhatap alınır. Macarca mektuplar, İbrahim ve Hasan'ın Sokullu ailesinin bir ferdi olduğunu gösterir. Hacı Hasan'ın babası 1632'de Sokullu (Szokolovit) İbrahim adıyla Kassa Emniyet Amirine mektup yazmıştır. 1634'de Hasan Paşa, valiye yazdığı mektupta Sokullu (Szokolovit) adını kullanır.¹⁴ Hasan Paşa, *Miklós Esterházy*'ye yazdığı bir mektupta şöyle demektedir. "*Mi Nagysâgos Szokolovit Haszán Pasa*" (*Biz Sokullu Hasan Paşa Hazretleri*)". Hasan Paşa'nın Sokullu sülalesinden geldiği aşikârdır. *Balázs Sudár*,

⁹ Balázs Kósa, Hajnalka Juhász, Lilla Gyüre, Olivér Schmidt, Renáta Németh-Szigeti, Kinga Éva Paczolai, Attila Béla Széll, "Az Utcáinkban Megbúvó Török", *Műszaki Tudományok Közlemények*, S. 9, 2018, s. 9.

¹⁰ József Molnár, *A Jakovali Hasszan dzsami*, Varos Idegenforgalmi Hivatala, Pécs 1968, s. 3.

¹¹ Erika Hancz, Szabolcs Varga, *Pécs Mindennapjai A Török Félhold Alatt*, Pannon Kültúra Alapítvány-Janus Pannonius Múzeums, Pécs 2013, s. 43-45.

¹² Balázs Sudár, "Ki volt Jakovali Hasszan pasa?", *Pécsi Szemle*, S. 9, 2006, s. 28-31.

¹³ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yay, C. 3, İstanbul 1996, s. 785.

¹⁴ Balázs Sudár, "Tko Je Bio Hasan-Paša Jakovali?", *Scrinia Slavonica*, S. 9, 2009, s. 400-401.

*Pécs'de Yakovalı Hasan Paşa Câmî*¹⁵ adlı eserinde; *Memibeyoğullarıyla* kan bağı olan ve câmiyi yaptıran kişinin Hasan Paşa olduğunu yazmaktadır.¹⁶

Câminin yapılış tarihi ve kurucusuyla ilgili iki kaynaktan bilgi bulabiliyoruz. Bu kaynakların ilki 1663'de Peçuy'u ziyaret eden Evliyâ Çelebi'nin *Seyahât-nâmesi*¹⁷, ikincisi 1680 tarihli bir padişah fermanıdır. Fermanla dervişlerden alınan tekkenin tekrar geri verilmesi emri yazmaktadır.¹⁸ *Seyahât-nâme* ve fermandaki bilgiye göre külliye 1663'de Hasan Paşa tarafından kurulmuştur. Evliyâ Çelebi'ye göre; Hasan Paşa'nın lakabı Yakova'dan geldiği için Yakovalı'dır. Külliye'yi (câmi, medrese ve Mevlevî tekkesi) Seget kapısının dışında inşâ ettirmiştir. Ferman ise, 1680'de Yakovalı Hasan Paşa'nın oğlu Hacı Memi'ye yazılmış ve tekkeye dair düzenlemelerden bahsetmektedir.¹⁹

Hasan Paşa hakkında ilk bilgi İtalyanca yazılmış bir mektupta yer almaktadır. 11 Aralık 1623 tarihli bir rapora göre, Yakovalı Hasan'ı Eğri Paşası olarak görevlendirirler. Fakat bu bilgi başka kaynaklarda geçmemektedir. Kesin olan ise, 1626'da babası Sarhoş İbrahim'in yazdığı bir mektupta, Hasan'ın Kaniye Paşası olarak atandığı bilgisidir. Erdel Prensi Gábor Bethlen de bunu doğrular.²⁰ Yakovalı Hasan'ın, Kaniye Paşası Sokullu Hasan Paşayla aynı kişi olduğu düşünülebilir. Hasan Paşa 29 Temmuz 1633'te de Kaniye Paşası olarak görevlidir.²¹ Géza Dávid "*Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri*" adlı makalesinde kaynak²² göstererek Hasan Paşa'nın "*1630'lu yıllarda Kaniye (Kanizsa) paşası olan İbrahimpaşazâde Hacı Hasan Paşa*" olduğu bilgisini verir.²³

Yakovalı Hasan Paşanın, 1631'den kalan aile mektuplarından anlaşıldığına göre; Hasan Paşa kutsal topraklara (Mekke-Medine) giderek hac farızasını yerine getirmiştir. Dolayısıyla Hacı sıfatını kullanır. Hacı Hasan Paşa, 1632 yazında Mekke'den İstanbul'a geri dönerek, İstanbul'da kendi pozisyonuna uygun bir görev için bekler.²⁴ Yakovalı Hasan Paşa, İstanbul'da kardeşine, sancakbeyliği

¹⁵ Balázs Sudár, *A Pécsi Jakováli Haszan pasa-dzsámi*, Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest 2010.

¹⁶ Geza Dávid, "*Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri*", *OTAM*, S. 38, 2015, s. 24.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, yay. haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, C. 1, İstanbul 2010, s. 246-257; Evlia Cselebi, a.g.e., s. 228-232.

¹⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 336.

¹⁹ Balázs Sudár, "*Tko Je Bio Hasan-Paša Jakovalı?*", s. 396.

²⁰ Balázs Sudár, "*Ki volt Jakovalı Hasszan pasa?*", s. 27.

²¹ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 45.

²² *BOA, Kepeci* 266, y. 15.

²³ Dávid, a.g.e., s. 23.

²⁴ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 43-44.

verilmesini de sağlar. Babası İbrahim Paşa'nın kardeşleri önemli mevki sahibidirler. Babası ve ailenin diğer fertleri lobi faaliyetiyle uğraşmışlardır.²⁵

Hasan Paşa 1649 yılında Bosna'ya atanır. 1661 yılında gönderilen padişah fermanında Hacı Hasan'dan bahsedilir ve şu ifadeye yer verilir. "Kanije sınır boyundaki ilişkilerinin bilgesi". Hasan'a Zrínyiujevár'ın (Zrínyi-Yeni Kale) yapım vazifesi verilirken, Kanije'nin muhafazasında da görevlendirilmiştir.²⁶

Hacı Hasan Paşayı, 1664'de padişah sınır sorunlarını çözmesi için Erdel'e gönderir. "Vasvar anlaşması ve Székelyhíd²⁷'in yıkılmasından dolayı ortaya çıkan sorunların çözümü için, 1664'ün sonunda Sultan, Erdel'e gönderdi." O dönemde Hasan Paşa Bosna Paşasıydı. Bosna Paşası rütbesini 1665'de Segesvár'da kullanmıştır. 13 Ağustos 1665'de Yakovalı Hasan Paşa yazdığı mektuba Sokullu (Szokolovit) Hasan olarak imza atmıştır. Erdel kaynaklarında Hacı Hasanla ilgili bilgilere sıkça rastlanmaktadır. Hacı Hasan Erdel Prensiyle görüşmüştür.²⁸

Hasan Paşa çoğunlukla şehirde ikâmet etmekteydi. Memi Paşa Peçuy'da Seged kapısının iç tarafında külliye kurduğundan ve aile vakıflarının tümünü bir çatı altında toplamak istediğinden Hasan Paşa da Seged kapısının dışında câmi, medrese ve mevlevihaneden oluşan külliye kurmuştur.²⁹

Yakovalı Hasan Paşa Câmî

Günümüze kadar gelen Peçuy'da Osmanlıların inşâ ettiği câmi, Macaristan'da tamamı sağlam kalmış tek yapıdır. Yakovalı Hasan Paşa câmiînin inşâ tarihi kesin bilinmemekle birlikte, 16. yüzyılın ikinci yarısında inşâ edildiği tahmin edilmektedir.³⁰ 1641'de yazılan macarca bir mektupta³¹, Yakovalı Hasan Paşa'nın Seget kapısı önünde bir külliye kurduğu yazılıdır. Külliye; câmi, medrese ve Mevlevî tekkesinden oluşur. 1663'de külliye'nin inşâsı tamamlanmış ve hizmete açılmıştır. Hasan Paşa, aile vakfının bir bütün olmasını istediğinden külliyeyi Seget kapısının dışına inşâ ettirmiştir. Câmî şehir surlarının dışında, şehir surlarına 30 metre uzaklıkta yer almaktadır.³²

Molnar'a göre; Evliyâ Çelebiden 180 yıl sonra Macar dil bilimci Mihály Haasz, Yakovalı Hasan Paşa Câmîî hakkında şu betimlemeyi yapmaktadır. "Sivil hastanenin yanındaki ibadet yeri de aslında câmiîdi. Kubbesinin içi 9 kulaç

²⁵ Dávid, a.g.m., s. 24.

²⁶ Sudár, "Ki volt Jakovalı Hasszan pasa?", s. 30.

²⁷ Székely köprüsü.

²⁸ Sudár, "Tko Je Bio Hasan-Paşa Jakovalı?", s. 395.

²⁹ Sudár, a.g.m., s. 405-406.

³⁰ Gerö, a.g.e., s. 22-24.

³¹ 1641 tarihli Sokullu Hasanın mektubu. *Bécs Turcica*, 115. Karton, Konv. 1641. Fol 64-5.

³² Hancz ve Varga, a.g.e., s. 43-46.

uzunluğundadır. Minaresi tamamen yontulmuş taştan yapılmış ve minarenin şerefesinin etrafı demir ızgaralarla çevrilmiştir. İmam buradan nida ederek insanları namaza çağırıyor” demektedir.³³ Seged kapısı yakınında olduğunu Evliyâ Çelebi de belirtmektedir. Askeri mühendis Joseph Haüy, (nedeni belli olmayan) şehir surlarının iç tarafında çok sayıda yapıya planında yer verirken Hasan Paşa Câmîi ve ona bağlı olan Mevlevîhâne’ye yer vermemiştir. Câmî kare şeklinde ve ebatı küçüktür. Minâresi 12 köşeli ve 20 metre uzunluğundadır.³⁴

Cami, Peçuy’da Müslümanlara ait 17 dini yapıdan birisidir. Hastane avlusunda bulunur. Câmîinin minare merdivenleri orijinal ve spiraldir. Bu merdivenler müezzinin ezanı okuyacağı yüksek balkona yani şerefeye çıkmaya yarar, minare tek şerefelidir.³⁵ Minâre güneybatı yönünde sağ köşededir. Taştan yapılmış minareye 87 basamakla çıkılır. Minarenin orijinal şerife taşları süslüdür. Günümüze kadar minare yıkılmadan gelmiştir.³⁶ (Bk. Resim 2).

Resim 2. Câmîinin Kubbe ve Minaresi (Şahin, 2013).

Câmîinin kibleşi 44 derece olması gerekirken 21 derecelik bir farkla 23 derecedir. Kible Gâzi Kasım Paşa câmîinde doğruyken Yakovalı’da 21 derecelik eğiktir. Bu durum Hasan Paşa câmîinin daha önce yapıldığını akla getirmektedir³⁷ Câmîi yanına inşâ edilen hastaneden dolayı, binalar arasında sıkışık kalmıştır. “Hastanenin kilisesi” olarak kutsal kabul edilmiş, 20. yüzyıla

³³ Molnár, a.g.e., s. 10.

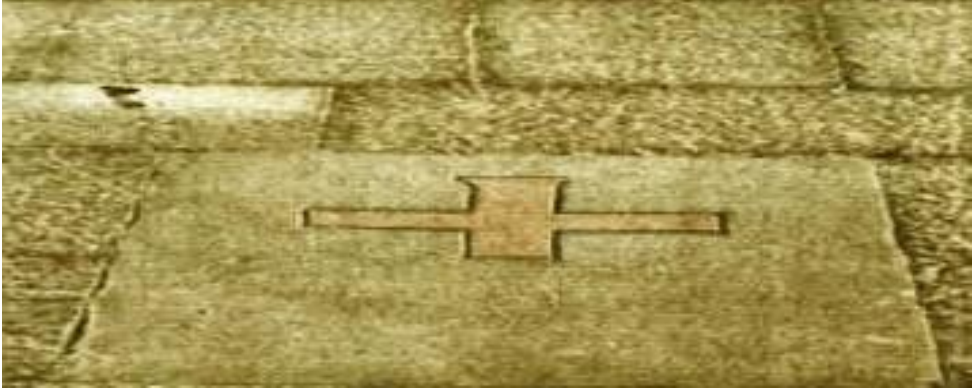
³⁴ Molnar, a.g.e., s.11-12.

³⁵ Andras Gyula, *A Thousand Year of Travel in Old Hungary*, Panorama, Budapest 1975, s. 143.

³⁶ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 46.

³⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri (Romanya Macaristan)*, C. 1, İstanbul 1977, s. 197-218.

kadar Katolik kilisesi olarak kullanılmıştır.³⁸ Kilise olduğu dönemde câminin tabanına bir haç kazınmıştır. Bu durum zeminde kullanılan materyallerin değiştirildiğini, taş yapıldığını gösterir.³⁹ (Bk. Resim 3).

Resim 3. Câminin Zeminine Kazınan İstavroz (Ayverdi, 1977).

Câmi ilk inşâ edildiğinde, kuzeybatı yönünde bir giriş kısmı bulunmaktadır. Bu giriş Evliyâ Çelebi'ye göre, medrese olarak kullanılan bölümdür. Mihrâb duvarında Hasan Paşa'nın kitabesini günümüzde görmek mümkündür.⁴⁰ Câmi mavimsi kurşun bir kubbeye kaplanmıştır. Medrese öğrencileri için küçük odalar bulunur.⁴¹ Gösterişli zengin bir giriş kapısına sahiptir. Bu kapının çevresini oyma taşlar, damlataşı şeklinde yapılmış süsler çevrelemiştir.⁴²

Osmanlının Macaristan'dan çekilmesiyle câmi talan edilmiştir. Ama halen duvarlarda zengin Türk mimârîsinin süsleme örneklerinden kesitler görmek mümkündür.⁴³ Evliyâ Çelebi'de Yakovalı Hasan Paşa Câmiî hakkında şu ifadeler geçer: "Bu geniş eski bir camidir. Bu da mavi has kurşun ile örtülü ibadethanedir. Minaresi başka tarz düzgün ve hoş minaredir. Avlusu gayet geniştir ki çevresi öğrenci odalarıdır".⁴⁴

1686'da Peçuy, Kapoşvar, Şikloş, Segedin'in elden çıkmasından sonra⁴⁵ câminin ve birçok Türk anıtının resimleri yapılmıştır. Sonrasında câmiyi hristiyan kilisesi

³⁸ Molnar, a.g.e., s. 11.

³⁹ Ayverdi, a.g.e., s. 217.

⁴⁰ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 46.

⁴¹ Gyula, a.g.e., s. 144; Cselebi, a.g.e., s. 229.

⁴² Hancz ve Varga, a.g.e., s. 46.

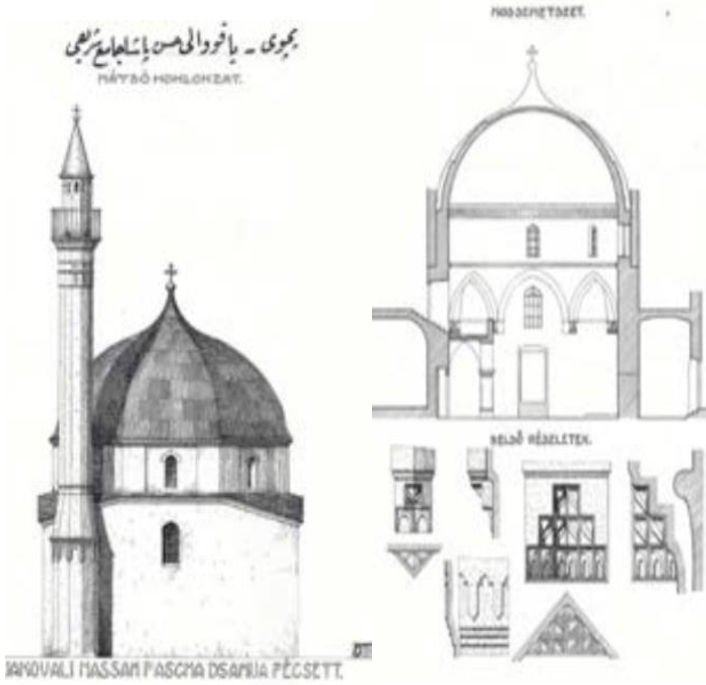
⁴³ Molnar, a.g.e., s. 12.

⁴⁴ Çelebi, a.g.e., s. 249; Cselebi, a.g.e., s. 229; Gerö, a.g.e., s. 22.

⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara 1983, s. 471-494.

olarak tadil etmişlerdir. Câmideki İslamî unsurların üzerini kapatarak görülmesini engellediler. 1703-1732 yılları arasında Peçuy piskoposu Nesselrode büyük kapsamlı değişiklik yaptı. O dönemde câminin güneydoğu cephesine bugünkü hastanenin giriş kısmını kurdu.⁴⁶ Câminin 16. yüzyıldaki haline, giriş kısmı hariç, 1975’de yapılan restorasyonla dönülmüştür.⁴⁷

Hasan Paşa Medresesi, Peçuyda kurulmuş olan dördüncü medresedir. Bu medrese, İslami yüksek okul vazifesi görmüş, uzak yerlerden gelen öğrenciler burada eğitim almıştır. Osmanlı’nın Anadolu topraklarında verdiği eğitimin bire bir aynısı Peçuy’da görevli hocalar yardımıyla verilmiş, İslami eğitim düzenli olarak gerçekleştirilmiştir.⁴⁸ Yakovalı Hasan Paşa Medresesi, câminin haremindedir bulunuyordu, burayı çok kişi ziyaret ederdi. Bunların haricinde sayısı 11 olan ilkokul çocuklarının eğitim gördüğü sıbyan mektepleri, cami vakıflarının hayratıdır.⁴⁹

Resim 4. 1917’de Foerk Ernö’nün çizimiyle câmi (Kosa vd., 2018).

⁴⁶ Gerö, a.g.e., s. 24.

⁴⁷ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 46.

⁴⁸ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 56.

⁴⁹ Cselebi, a.g.e., s. 232.

Peçuy Mevlevîhânesi

Süfîler, Allah'a kendilerini adanmış kişiler olup, ruhlarını O'na çevirmişlerdir. İhtiyacı olanlara yemek verir. Hastalara bakar, eğitim faaliyetinde bulunurlar. Dervişlerin bir kısmı tekkelerde kalır, diğerleri zikir zamanı gelirdi. Süfîlerin bazıları, Mevlevî dervişleri olup Mevlevî dergâhlarını oluşturmuştur.⁵⁰ Mevlevî Dervişleri çok iyi yetişmiş vasıflı kişiler olan en ünlü dervişlerdendir. Osmanlı dervişlere çok büyük saygı ve imtiyaz göstermiştir. Macaristan'ı ziyaret eden Avrupalı gezginler semâ yapan dervişlerden bahsetmiş, müzik eşliğinde yapılan törenleri görmüşlerdir. Dervişler kendi çevresinde dönerek sağ ayaklarını öne doğru hareket ettirirlerdi. Mevlevî törenleri ilahi ve semâ eşliğinde son bulurdu.⁵¹

16. ve 17. yüzyıllarda Mevlevîler devlet temsilcileri ile iyi ilişkiler içinde, üst düzey kesimlere hitap etmekteydiler. Peçuy Mevlevîhânesi tek değildi. Faâliyetle olan diğer şehirlerde Mevlevîhâneler vardı. Mevlevî dervişleri 1591 yılında Budin'de câmi önünde yuvarlak halka şekli alarak Allah'ın Esmâ-ül Hüsnâsını zikir ederek Mevlevî töreni (semâ) yapmaktaydılar.⁵² Mevlevîlik, Osmanlı'da önde gelen bir cemâattir. Osmanlı topraklarında 100 civarında mevlvihâne vardı. Mevlevîhânelerin devlet tarafından desteklendiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Nitekim fetihlerle uğraşan devlet Mevlevîhâne'nin ihtiyaçlarını düşüncecek durumda değildi.⁵³

Mevlevîhânenin Özelliği

Peçuy Mevlevîhânesi Yakovalı Hasan Paşanın hayratıdır ve Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde bu mevlvihâneye geniş yer vermiştir.⁵⁴ Mevlevîhâneyi Yakovalı Hasan Paşa yaptırmıştır.⁵⁵ Mevlevî Tekkesi İrem bahçesine benzetilirken buranın şenlendirilmiş, imâr edilmiş, bağlı bahçeli mamûr bir yer olduğundan bahsedilir. Evliyâ Çelebi'nin anlatılarına göre, o dönemde Mevlevîhâne faâliyettedir. Mevlevîler, Macaristan'da Peçuy şehrini merkez olarak kullanmışlardır.⁵⁶ Evliyâ Çelebi'ye göre; binanın kubbesi kurşun örtülü, güçlü ve

⁵⁰ Páva, a.g.e., s. 76.

⁵¹ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 50.

⁵² Gabor Ágoston, "Macaristan'da Mevlevîlik Ve İslam Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 1994, s. 5-6.

⁵³ Sudár, "Ki volt Jakovalı Hasszan pasa?", s. 37.

⁵⁴ Süheyl Ünver, *Osmanlı İmparatorluğu Mevlvihâneleri ve Son Şeyhleri*, Mevlana Güldestesi, Konya 1964, s. 8.

⁵⁵ Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, İstanbul 1913, s. 150.

⁵⁶ Ágoston, a.g.m., s. 6.

büyük taş yapıdır. Bu tekke Hasan Paşa Camisiyle bağlantılıdır. Tekkenin 20 bin kuruşa sahip olan vakfı vardır. Bu nedenle sürekli olarak sabah ve akşam gelip-gidenlere lezzetli yiyecekler dağıtırdı. Çok fazla fakir vardı. Açıkçası, Rum, Acem ve Arap ülkelerinde böyle muhteşem tekke görülmemiştir.⁵⁷

Peçuy Mevlevihanesi geniş kapsamlı ve hacimlidir. Mevlevîhâne'yi kültürlü ve eğitilmiş insanlar yönetmişlerdir. Balkan topraklarında az sayıda bulunan Mevlevî tekkeleri bir zamanlar önemli ve ehemmiyetli kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüştür.⁵⁸ Evliyâ Çelebi'ye göre; *"Bir İrem bağı içinde bir Celâleddin Rumî tekkesidir ki çevresinde olan gül ü gülistan, nahlistan ve erguvanistan içinde bülbüller ney ve kudüm seslerini işittiklerinde onlar da bülbül nağmelerine başlarlar ki bütün çemenistan bülbüllerinin yanık sesleri insana taze can başışlar"*.⁵⁹

Nâdir olarak birçok yerde tekke açan Mevlevîler için Peçuy Mevlevîhânesinin önemi büyüktür. Mevlevîler kültür seviyesi, eğitim durumları yüksek, saygı bakımından en üst düzeyde idiler. Yakovalı Hasan Paşa vakfına âid olan bu tekkenin misafiri eksik olmazdı.⁶⁰ Tekke'de Mevlevîler kalıyordu. Öğrenciler öğrenim için gelirken, hacılarda ziyarete gelip geri dönmekteydiler. Tekke'de ve medrese'de İslâmi ilimlerde engin bilgisi ve kültürel geçmişi olan öğretmenler hocalık yapmaktadır. Burada ilâhiyâtla ilgili çalışmalar yapılmıştır. İstanbul'daki kütüphanelerden uzak olmasına rağmen Fars dilini çok iyi bilen yaşlılar ve gençler önemli edebi çalışmalar meydana getirmişlerdir. Geniş bir bakış açısıyla edebiyatla, sanatla ve bilimim farklı dallarıyla uğraşmışlardır.⁶¹

Tekkenin dış özellikleri ise şöyledir. Harem bölümünde öğrenciler için yapılan sayıları 70-80 adet hücre (odacık) bulunurdu. Külliye'nin mutfağında fakirler ve düşkünlere her gün yemek pişerdi. Külliye'nin aşevinde günde iki sefer yemek verilirdi. Zaten hayır maksadıyla yapılan yerdir. Binanın diğer bölümleri görülmeye değer güzelliktedir.⁶² Evliya Çelebi tekkenin dış özelliklerini şöyle anlatmaktadır. *"Dış avlusu yetmiş seksen kadar odalar ile döşenmiş, mutfak, kiler ve Rıdvan cenneti gibi cennet bağıyla süslenmiş, bakımlı ve şenlikli olup bezenmiş Hazret-i Mevlana tekkesidir, sırrı aziz olsun"*.⁶³ Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre; câminin müzesinde bulunan bir plânda hücre sayısı 27 adettir.⁶⁴ (Bk. Resim 6).

⁵⁷ Geró, a.g.e., s. 23; Cselebi, a.g.e., s. 232-233.

⁵⁸ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 51.

⁵⁹ Çelebi, a.g.e., s. 253.

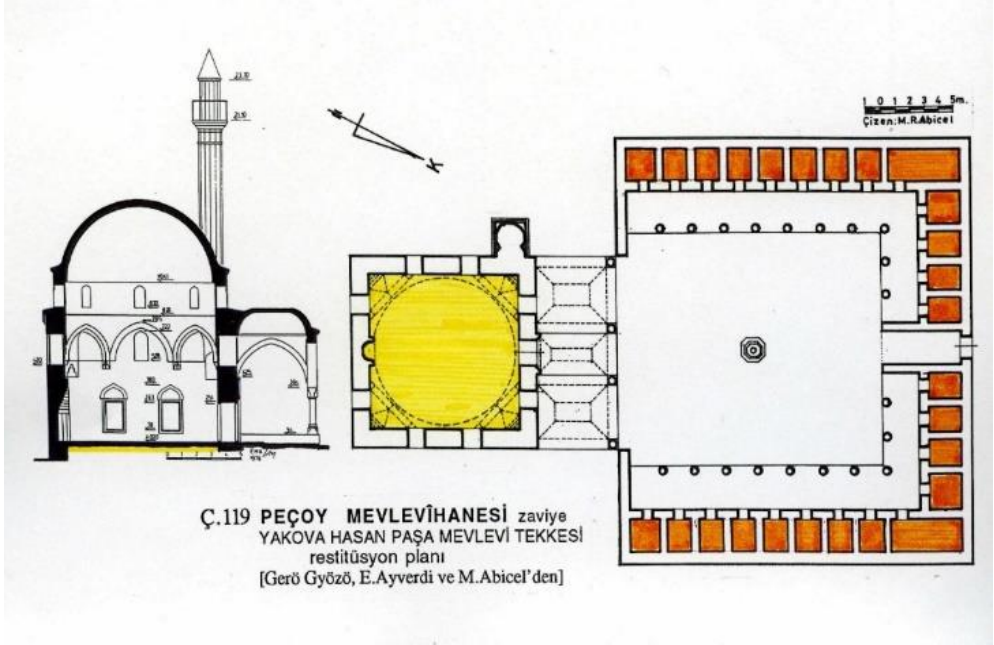
⁶⁰ Páva, a.g.e., s. 76.

⁶¹ Geró, a.g.e., s. 23-24.

⁶² Cselebi, a.g.e., s. 232; Páva, a.g.e., s. 76.

⁶³ Çelebi, a.g.e., 253-254.

⁶⁴ Ayverdi, a.g.e., s. 210.

Resim 5. Peçuy Mevlevihanesi (Tanrıkorur, 2000).

Evliyâ Çelebi mevlevîhânenin bahçesi hakkında şu bilgiyi verir: “Haftada iki kere bu muhabbet meydanında semâ ve safâ olunca İrem bağında yetişen çeşit çeşit gül, sümbül, reyhan, zambak, menekşe ve erguvanlar deste deste testiler içinde semahane çevresine koyup Allah bilir ki bu çiçeklerin güzel kokularından tüm âşıkların, sadık dostların ve ahbapların dimağları kokulanıp bütün dervişler sema ve safalar edip çark-ı felek gibi dönerler”.⁶⁵ Mevlevîhâne’de semâ edilen müziklerin çalındığı semâhâne, Mesnevî okuyanların yeri, kürsüsü ve mihrâb vardır. Haftada iki sefer dervişler daire şeklini alarak dönerler. Semâ törenlerinde tef ve ney eşliğinde dönen dervişlere, macarca “kerengö dervis” denilirdi. Kendi etrafında dönen dervişlere verilen isimdir. Üzerlerinde uzun, beyaz renkli kaftan vardır. Başlarına Kumanların külahlarına benzeyen başlık takarlardı.⁶⁶ Peçuy Mevlevîhânesinin, yani tekkenin semâhâne kısmı kubbeli kare şeklinde yapılmıştır. Semâhâne,

⁶⁵ Çelebi, a.g.e., s. 253.

⁶⁶ Gerö, a.g.e., s. 23-24.

Mevlevîlikte semâ mukabelesinin yapıldığı yere verilen addır. Mevlevî semâhâneleri, semâ ayininin dâire şekline yapılmasından dolayı kare plânlıdır.⁶⁷

Peçuy'da farklı tarikatlar olsa da Mevlevîlik 17. yüzyılda en faâl dönemini yaşamıştır. Değerli Mevlevî dedeleri yetişmiştir. En önemli isimlerden biri Peçevî Ârifî Ahmed Dede, Konya'da Mevlevî dervişleri arasında öğrenim görmüştür.⁶⁸ (Peçevîzâde olarak bilinen Ârifî Ahmed Dede Peçuy'da doğmuş ve yaşamıştır.⁶⁹ Halvetî-Uşşâkî şeyhlerinden Peçuy'lu Mustafa Efendi'nin oğludur. Babası Peçuy'da yaşamıştır. İlmî eğitimini çocukluğunda Peçuy'da bulunan mevlevîhânededen alır. Hocası Musullu hafız Mehmed Dede'dir.⁷⁰ Peçuy Mevlevîhânesine, 1663-1664'de Çelebi Pir Hüseyin Efendi tarafından Musullu Hâfız Mehmed Dede şeyh olarak görevlendirilir. Peçevî Ârifî, Hâfız Mehmed Dedenin müridi olarak Peçuy Mevlevîhânesinde tarikat usûl ve erkânını öğrenir. Hâfız Mehmed Dede 1669'da Peçuy'dan ayrılarak Konya'ya dönmüş ve hayatının sonuna kadar Mevlânâ Türbesi ve Konya Mevlevîhânesinde hizmette bulunmuştur. Yerine Arap Halil Dede gelir, kısa süre görev yapar. Şeyhlik görevine İbrahim Dede getirilir.⁷¹ 1714'de Peçevî Ârifî Ahmed Dede Yenikapı Mevlevihanesinin şeyhi olur. 1724 ya da 1725'de vefat etmiştir.⁷² Evliyâ Çelebi'nin seyâhati sonrası, Halil adında bir kişi tekkeyi 1668 tarihinde alır. Fakat Hasan Paşa'nın oğlu Hacı Memi, tekkeyi dervişlerin kullanmaları için geri verir ve 1680'de Mahmut Dede şeyh olarak atanır.⁷³

Mevlevîhâne'nin Yanarak Yok Oluşu

Mevlevîhâne şehirde çıkan çok büyük yangında yok olmuştur. Yazılı kaynaklar da yandığından mevlevîhânenin tam tarihi bilinmemektedir. Miklós Zrinyi'nin kış seferi sırasında, Peçuy'a hücum edilmiş, 1664'de soygunlar gerçekleştirilmiş ve şehir ateşe verilmiştir. Zrinyi'nin emriyle, şehrin içinde ve dışında binden fazla yer ateşe verilir. Şehirde her yer yanar.⁷⁴ Peçuy Mevlevîhânesi de günümüze kadar gelememiştir. Câmi ise, bugün sanat târîhi

⁶⁷ Ş. Barihüdâ Tanrıkörür, *Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimari Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2000, s. 28-33.

⁶⁸ Papp, a.g.m., s. 216.

⁶⁹ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 51.

⁷⁰ Ziya, a.g.e., s. 149-150.

⁷¹ Ziya, a.g.e., s. 150; Bayram Ali Kaya, *Tekke Kapısı, Yenikapı Mevlevihanesinin İnsanları*, İstanbul 2012, s. 83.

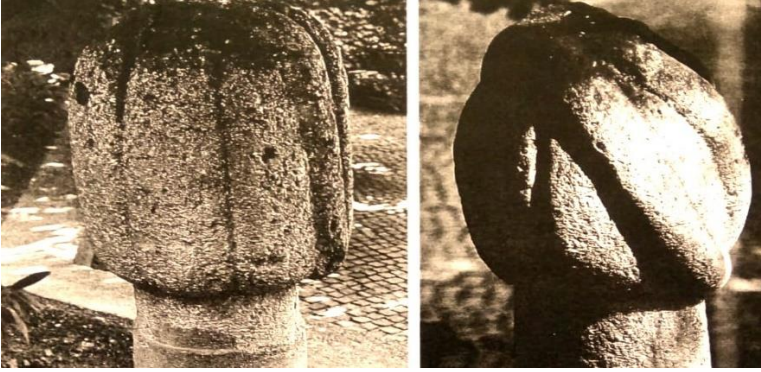
⁷² Süreyya, a.g.e., s. 321.

⁷³ Hancz ve Varga, a.g.e., s. 51.

⁷⁴ Molnár, a.g.e., s. 5.

müzesi olarak kullanılmaktadır.⁷⁵ Asırlar içinde meydana gelen olaylar tekkeyi iz bırakmadan yok etmiş fakat câmi sapaşğlam ayakta kalabilmiştir.⁷⁶

Yakovalı Hasan Paşa câmîinin arka bahçesinde Mevlevî tekkesine ait küçük bir mezarlık vardır. Dört adet kavuklu mezar taşı hâlen câmi bahçesindedir.⁷⁷ (Bk. Resim 6). Câmi ve tekkenin çevresi mezarlıktır. Türk dönemine ait mezarlar tamamen yok edilmiş, kavuklu mezar taşlarının büyük kısmını Fransisken rahipler inşaat sırasında duvar taşı olarak kullanmışlardır. Bir kaç Türk mezarı Janus Pannonius müzesi yeniçağ bölümünde muhafaza edilmektedir.⁷⁸

Resim 5. Câmînin arkasındaki mezarlıkta kavuklu mezar taşları (Páva, 2014).

SONUÇ

Bu çalışmada; Yakovalı Hasan Paşa hakkında bilgi verilmiş, Peçuydaki külliyesi incelenmeye çalışılmıştır. Hasan Paşa, câmî ve mevlevîhânesi hakkında kesin bilgi veren iki kaynak vardır. Biz bu kaynaklardan Hasan Paşa'nın lakabının Yakovalı olduğunu, külliyenin 1663 yılında ve Hasan Paşa tarafından kurulduğunu, İbrahimpaşa'nın oğlu Hasan Paşa'nın Kanije ve Bosna Paşası olduğunu görmekteyiz. Gâzi ve Hacı lakapları da Hasan Paşa'ya aittir.

Yakovalı Hasan Paşa Câmîi ise, tek şerefeli ve renkli taşlarla süslü minaresi yıkılmadan günümüze kadar gelmiş Osmanlı dönemi yapısıdır. Seget kapısı dışındadır. Câmî kiliseye dönüştürüldüğü dönemde zeminine bir haç kazınmıştır. Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Peçuy Mevlevîhânesi Yakovalı Hasan Paşa'nın hayratıdır. O dönemde Mevlevîler Peçuy'u merkez olarak kullanmışlardır. Mevlevîhâne'nin 20 bin kuruşa sahip vakfı vardır. Fakir

⁷⁵ Papp, a.g.e., s. 216.

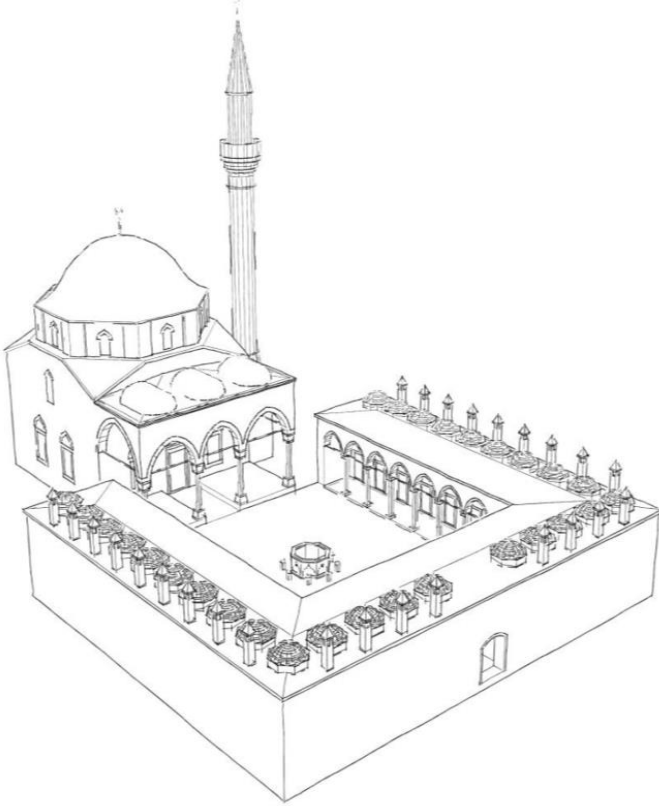
⁷⁶ Geró, a.g.e., s. 24.

⁷⁷ Páva, a.g.e., s. 93; Hancz ve Varga, a.g.e., s. 51.

⁷⁸ Geró, a.g.e., s. 24.

ve yoksullara her gün iki kez yemek verilen mevlevîhâne İrem behçesine benzemektedir. Mevlevîhâne'nin en önemli şeyhlerinden birisi Peçevî Ârifî Ahmed Dede'dir. Peçuy'da doğmuş büyümüştür. Peçuy Mevlevîhânesinde ilmî eğitimini almıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nin şeyhi olmuştur. Camînin arkasındaki mezarlıkta kavuklu mezar taşları bulunmaktadır.

Ek 1: Resim 7. Peçuy mevlevîhânesinin restitüsyonu (M. E. Yılmaz, 2015).

KAYNAKÇA

- Ágoston, Gabor, "Macaristan'da Mevlevilik Ve İslam Kültürü", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 1994, s. 1-9.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, (Romanya Macaristan), C. 1, İstanbul 1977, s. 197-218.
- Cselebi, Evlia, *Evliya Cselebi Török Világutazó Magyarországi Utazásai*, çev. Imre Karácson, Budapest 1985.
- Çelebi, Evliyâ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, yay. haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, C. 1, İstanbul 2010.
- Çelebi, Evliyâ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, yay. haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, C. 2, İstanbul 2010.
- Dávid, Géza, "Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri", *OTAM*, S. 38, 2015, s. 13-30.
- Dreppenstedt, Hinnerk, *Donaukreuzfahrt Von Passau bis zum Scworzen Meer*, Berlin 2011.
- Fehér, Géza, *A Pécsi Janus Pannonius Múzeum Hódoltságkori Török Emlékei*, Pécs 1959.
- Gerő, Győző, *Pécs Török Múemlékei*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1960.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitapevi Yayınları, İstanbul 1953.
- Gyula, András, *A Thousand Year of Travel in Old Hungary*, Panorama, Budapest 1975.
- Hancz, Erika ve Varga, Sabolcs, *Pécs Mindennapjai A Török Félhold Alatt*, Pannon Kultúra Alapítvány-Janus Pannonius Múzeums, Pécs 2013.
- Kaya, Bayram Ali, *Tekke Kapısı, Yenikapı Mevlevihanesinin İnsanları*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Klemm, Antal, *Pécs És A Mecsek Neve*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könykiadó, Pécs 1935.
- Kovács, Andras, *A Pécsi Szölmüvesség Történeti Néprajza*, József Attila Tudományi Kar Néprajzi Intézet Doktori Disszertáció, Pécs 1964-65.
- Kósa Balázs, Hajnalka Juhász, Lilla Gyüre, Olivér Schmidt, Renáta Németh-Szigeti, Kinga Éva Paczolai, Attila Béla Széll, "Az Utcáinkban Megbúvó Török", *Műszaki Tudományos Közlemények*, S. 9, 2018, s. 131-134.
- Molnar, Janos, *A Jakovalı Hasszan dzsami*, Pécs Varos Idegenforgalmi Hivatala, Pécs 1968.
- Páva, Zolt, *Az Oszmán Kori Pécs*, Szülöföld Könyvkiadó, Pécs 2014.
- Papp, Sandor, "Peçuy", *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 214-216.
- Scitovszky, János, *Baranya*, Nyomatott a' Lyceum' kövnyomó İntezetében, Pécs 1845.
- Sudár, Balasz, "Ki volt Jakovalı Hasszan pasa?", *Pécsi Szemle*, S. 9, 2006, s. 27-34.
- Sudár, Balasz, *A Pécsi Jakovalı Haszan pasa-dzsami*, Múemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest 2010.
- Sudár, Balasz, "Tko Je Bio Hasan-Paša Jakovalı?", *Scrinia Slavonica*, S. 9, 2009, s. 398-406.
- Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmanî*, C. 1, İstanbul 1996.
- Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, İstanbul 1996.
- Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmanî*, C. 6, İstanbul 1996.
- Szakály, Ferenc, *Pécs A Törökkorban*, Pécs Története Alapítvány, Pécs 1999.
- Tanrıkorur, Şermin Barihüdâ, *Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2000.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1998, s. 494-495.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1983, s. 471-494.
- Ünver, Ahmet Süheyl, *Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri*, Mevlana Güldestesi, Konya 1964.
- Yılmaz, Mehmet Emin, "Peçuy Tekkeleri", *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015, s. 165-180.
- Ziya, Mehmet, *Yenikapı Mevlevihanesi*, Tercüman yay., İstanbul 1913.